

NPRCz 2.0 od zapewnienia podstaw do spójności społecznej

wyzwania i kierunki zmian

Wnioski z badań jakościowych
październik 2025

Wprowadzenie

O wywiadach

Celem badania było uzyskanie pogłębionej wiedzy na temat newralgicznych kwestii problemowych związanych z realizacją Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa 2.0 (NPRCz 2.0) od przedstawicieli instytucji zaangażowanych w realizację i koordynację NPRCz 2.0, posiadających różne perspektywy. Wywiady zostały przeprowadzone z pomocą scenariusza badawczego z pięcioma kluczowymi osobami:

- pracownikiem Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (MKiDN) zarządzającego NPRCz
- pracownikiem Biblioteki Narodowej (BN), nadzorującym Priorytet 1 (Zakup nowości)
- pracownikiem Instytutu Książki (IK), zajmującym się Priorytetem 2 (Infrastruktura bibliotek)
- pracownikiem Ministerstwa Edukacji i Nauki (MEiN) odpowiedzialnym za Priorytet 3 (wsparcie dla bibliotek szkolnych i pedagogicznych)
- pracownikiem Narodowego Centrum Kultury (NCK), koordynującym Priorytet 4 (Kierunek interwencji 4.1 Blisko).

Sukces NPRCz 2.0 jako podstawa do dalszych działań

Narodowy Program Rozwoju Czytelnictwa jest postrzegany jako "lokomotywa" zmian i proces "w drodze", który z sukcesem podnosi świadomość organizatorów o potrzebie inwestowania w biblioteki.

Program odniósł znaczące sukcesy w obszarze podstawowego wzmocnienia bibliotek – infrastruktury, zasobów i kompetencji, lecz kluczowe wyzwania przyszłej edycji leżą w **zmianie funkcji społecznej czytelnictwa oraz trwałości i elastyczności wdrożeniowej**.

Najważniejsze wyzwanie strategiczne to trwałość programu, czyli utrzymanie osiągniętych efektów po zakończeniu finansowania. Proces zmian i rozwoju kompetencji, który dano bibliotekom, musi się utrzymać. Proces ten wymaga ciągłego **sieciowania i partnerstw**.

W końcu przynajmniej część organizatorów bibliotek zrozumiała, że należy inwestować w biblioteki.

*Dla mnie największym
wyzwaniem jest trwałość
programu.*

*Trwałość tego... żeby ten ogień
się utrzymał i ten ogień może
się utrzymać tylko dzięki
sieciowaniu i partnerstwom*

Sukces NPRCz 2.0 jako podstawa do dalszych działań

ZBUDOWAŁ PODSTAWY

Program stworzył dobre podwaliny pod lepszą pracę bibliotek. Udało się zrealizować interwencje podstawowe, takie jak zakup nowości (P1) oraz inwestycje w infrastrukturę (P2), które są nadal potrzebne.

Wyzwaniem staje się koncentracja na **kształtowaniu** postaw społecznych, docieraniu do osób, które nie korzystają z oferty bibliotek, oraz na **utrwalaniu** osiągniętych rezultatów, w tym **budowania i utrzymania** kapitału ludzkiego.

ZMIENIA WIZERUNEK I FUNKCJONALNOŚĆ BIBLIOTEK

Program przyczynia się do zmiany społecznego postrzegania bibliotek, odchodząc od utrwalonego stereotypu na rzecz nowoczesnych, otwartych przestrzeni. Biblioteki przekształciły się z instytucji pasywnych w aktywne centra społeczne. Coraz częściej pełnią rolę tzw. „trzeciego miejsca” – oferując nie tylko dostęp do książek, ale będących zakorzenionymi w lokalnych społecznościach i odpowiadających na ich potrzeby.

Biblioteki to nie są wypożyczalnie, to nie są smutne miejsca z paniami w koczek, tylko to mogą być naprawdę fantastyczne miejsca dostępu do kultury w różnej postaci, właściwie z większym potencjałem niż centra kultury.

Sukces NPRCz 2.0 jako podstawa do dalszych działań

BUDUJE SPRAWCZOŚĆ

Program sprzyjał inicjatywom oddolnym (P4), które przekazywały środki grupom zewnętrznym. Działania te budowały sprawczość w społecznościach i skutkowały wzrostem lokalnego finansowania.

SIECIUJE

Zaproponowany model rozwoju biblioteki – oparty na autodiagnozie i analizie potencjału społecznego – pozwalał instytucjom lepiej zrozumieć, dla kogo i po co działają. Przełamywał również izolację i sieciował. Pozytywnie oceniono również „ludzkie podejście” operatorów oraz ich pomoc wykraczającą poza formalne obowiązki.

Kolejny element, który bardzo mocno wybrzmiewa są inicjatywy oddolne. [...] i włączenie społeczności lokalnej, przekazanie im w cudzysłowie, ale jednak środków finansowych [...] no to był strzał w dawkę

Dla mnie właśnie to sieciowanie ma niezwykle znaczenie i sieciowanie się na różnych obszarach

Wyzwanie strategiczne skuteczne dotarcie do osób nieczytających

Kluczowym wyzwaniem strategicznym kolejnej edycji NPRCz jest skuteczne dotarcie do osób nieczytających – grup, które dotąd pozostawały poza zasięgiem działań programu.

Aby program mógł osiągnąć pełną efektywność, konieczna jest zmiana paradygmatu: z koncentracji na poziomie czytelnictwa na jego funkcję społeczną – książka ma być nie tylko źródłem wiedzy czy rozrywki, lecz także narzędziem budowania relacji, rozmowy o wartościach i wzmacniania spójności społecznej.

Skuteczne wyjście poza tradycyjne środowiska czytelnicze wymaga systemowego otwarcia programu na partnerstwa z organizacjami pozarządowymi. NGO mogą sięgać po środki z innych resortów (np. Zdrowia, Pracy i Polityki Społecznej), dzięki czemu są w stanie wprowadzać działania czytelnicze do środowisk wykluczonych lub zagrożonych marginalizacją. Takie podejście nie tylko zwiększa zasięg i inkluzywność programu, ale także wzmacnia trwałość i długofalowy charakter interwencji.

Bardzo się pojawia ten element wychodzenia z działaniami związanymi z czytelnictwem poza biblioteki, do trudnych środowisk społecznie

WYZWANIE STRATEGICZNE

Wyzwania w relacjach z Jednostkami Samorządu Terytorialnego

efektywność programu jest w dużej mierze zależna od wsparcia udzielanego na poziomie lokalnym.

Operatorzy podkreślają, że NPRCz jest tylko dodatkiem mającym umożliwić lepsze wykorzystanie potencjału instytucji, a nie zastępować zadań, które wynikają z ustawowego obowiązku JST.

Jest to wyzwanie, ponieważ JST często oczekują, że program rządowy przejmie ich obowiązki.

WSPÓŁPRACA JAKO PODSTAWA SUKCESU

Realizacja programów przebiega efektywniej, gdy biblioteki mają wsparcie urzędu gminy — zarówno finansowe, jak i merytoryczne, np. pomoc przy przetargach. Biblioteki podkreślają, że bez dobrej współpracy z JST trudne projekty byłyby niemożliwe do zrealizowania. Gminy, które doceniają rolę bibliotek i zapewniają środki, umożliwiają im dynamiczny rozwój.

Program bywa wykorzystywany jako "worek z żądaniami", od którego oczekuje się pieniędzy. Program przejmuje na siebie zadania, które powinni realizować organizatorzy (JST), co wymaga odbudowywania ich roli, a nie ich zastępowania

BLOKADY SYSTEMOWE

Wyzwania w relacjach z Jednostkami Samorządu Terytorialnego

WYZWANIA POLITYCZNE I FINANSOWE

Brak stabilnego wsparcia lokalnego jest jednym z głównych problemów, szczególnie przy inwestycjach. Zmiany na stanowiskach władz samorządowych często prowadzą do rezygnacji z kontynuacji projektów. Rosnące koszty inwestycji, połączone z brakiem elastyczności programu, zmuszają biblioteki do rezygnacji, gdy gmina nie może dołożyć brakujących środków. Często urzędy nie angażują się, uznając dotacje za „sprawę bibliotek”.

CZYNNIK LUDZKI A POTRZEBA FORMALIZACJI

Skuteczność współpracy zależy od konkretnych osób – tam, gdzie działa zdeteminowany lider, współpraca przebiega lepiej. Często jednak brakuje systematyczności, a relacje bywają trudne z powodów personalnych. Dlatego sugeruje się wprowadzenie formalnego wymogu, który zobowiązałby gminy do pisemnego zapewnienia wsparcia finansowego i organizacyjnego, co zwiększyłoby trwałość działań i chroniłoby projekty przed zmianami politycznymi.

Kwestią kluczową jest to, że budżety na kulturę w JST są często ścinane lub nie są zwiększane przez lata (pomimo inflacji). Bardzo ważne jest też to, że Programy procesowe (trwające 2–3 lata, jak BLISKO) umożliwiają pracę długofalową, w przeciwieństwie do programów jednorocznych.

BLOKADY SYSTEMOWE

I tu akurat też w BLISKO już planujemy, wiemy, że chcemy szkolić naszych beneficjentów w tym, tak zwanym rzeczniectwie i we współpracy z jednostkami samorządu terytorialnego już też jakby planujemy takie działanie, żeby po prostu uczyć ich jak być widocznym w regionie to jest to rzeczniectwo i jak nawiązywać budować relacje właśnie z tą grupą, z jednostką samorządu terytorialnego.

Silosowość NPRCz widoczna zarówno na poziomie centralnym, jak i regionalnym

Współpraca między resortami stanowi wyzwanie, dlatego formalne włączanie kolejnych resortów (np. Zdrowia czy Pracy) uznaje się za ryzykowne i mogące nadmiernie skomplikować zarządzanie. Zamiast tego rekomenduje się współpracę z NGO, które – korzystając ze środków innych ministerstw – mogą skutecznie wprowadzać działania czytelnicze do nowych środowisk, szczególnie na poziomie lokalnym.

Na poziomie regionalnym problemem pozostaje słaba współpraca między bibliotekami różnych szczebli. Choć biblioteki powiatowe mają ustawowy obowiązek wsparcia merytorycznego, często nie realizują go z powodu ograniczonych zasobów, co pogłębia nierówności. Program BLISKO (NCK) częściowo tę lukę wypełnia, organizując spotkania sieciujące – często pierwszą okazję do wymiany doświadczeń między bibliotekarzami z sąsiednich gmin. Mimo tych działań, na poziomie krajowym utrzymują się bariery komunikacyjne, również między operatorami programu a kuratoriami oświaty, co nadal ogranicza skuteczność współpracy międzysektorowej.

Każdy program, nawet najlepiej pomyślany, on musi być też realizowalny, musi być możliwy do zarządzania

BLOKADY SYSTEMOWE

Kadry na krawędzi: rotacja, przeciążenie, brak wsparcia

Nadmierne obciążenia administracyjne spoczywają na niedoinwestowanej kadrze, przy jednoczesnym braku silnego wsparcia regionalnego i sieciowania.

Niskie wynagrodzenia, przeciążenie prowadzą do dużej rotacji kadry. Przeszkoleni w ramach programów, takich jak BLISKO, bibliotekarze odchodzą, a instytucje tracą ciągłość wiedzy i kompetencji.

W małych placówkach (szczególnie w P3) nauczyciel-bibliotekarz, często zatrudniony na część etatu, jest jednoosobowym zespołem, obciążonym wszystkimi zadaniami, co bywa skrajnie trudne organizacyjnie. Wyzwaniem systemowym jest również brak współpracy i wsparcia szkoleniowego pomiędzy bibliotekami gminnymi, powiatowymi a wojewódzkimi, co tworzy luki w sieciowaniu regionalnym (rolę tę często wypełniały działania zewnętrzne, takie jak "Blisko"). **W P4 pojawiły się trudności z realizacją działań – złożone procedury i brak doświadczenia beneficjentów sprawiły, że kilka wyspecjalizowanych firm zaczęło dominować, oferując gotowe pakiety** (pisanie wniosków, warsztaty, transport), co ograniczało lokalne zaangażowanie, ale odpowiadało na potrzeby niedoinwestowanych kadr.

Jeżeli biblioteki będąc najbardziej gęstą i powszechną siecią instytucji kultury nie są stabilnym i atrakcyjnym miejscem pracy, to ktoś zdobędzie pewne kompetencje, know how i ucieka gdzieś dalej

WYZWANIA KADROWE

Czynnikiem decydującym o rozwoju biblioteki są **ludzie**

W wielu małych miejscowościach biblioteki funkcjonują w oparciu o jeden etat, co skutkuje przeciążeniem pracowników licznymi obowiązkami, zwłaszcza administracyjnymi. **W warunkach niskich płac i ograniczonych zasobów to właśnie liderzy i zaangażowanie kadry stają się kluczowym czynnikiem rozwoju instytucji.**

Jeśli kadra nie jest silna, jedynym sposobem na realizację celów i zapewnienie trwałości programu jest wzajemna współpraca i sieciowanie (partnerstwa). Partnerstwa te są widoczne i pomocne pomiędzy bibliotekami w regionie, które mogą się wspierać i dzielić obowiązkami, ale także niezbędna jest zespołowość zadań wewnątrz instytucji (np. współpraca dyrektora szkoły, bibliotekarza i organu prowadzącego). Dodatkowo, wsparcie partnerów lokalnych (jak NGOsy czy inne podmioty) może wzmocnić biblioteki i dać im większą siłę działania.

W bibliotekach i w ogóle w różnych zespołach, jeżeli jest lider zdeterminowany [...] jest większe przełożenie

To od osoby pracującej w bibliotece, jej pomysłu i chęci do działania zależy rozwój instytucji

WYZWANIA KADROWE

” Mowa jest o liderach w danych gminach, powiatach to jest wyczuwalne, tak że oni rozpalają wokół siebie społeczność, rozpalają innych bibliotekarzy czy pracowników instytucji kultury do tego czy burmistrzów

” Fajnie jest jak na przykład jest kilka bibliotek w danym regionie i jest takie partnerstwo między bibliotekami [...] pomagają sobie bardzo

” To widać – biblioteki nie są już stereotypowo postrzegane. Stają się prężnymi instytucjami, np. mediotekami w Grodzisku Mazowieckim, gdzie można skorzystać z Gogli VR lub po prostu posiedzieć. Czynnikiem decydującym o rozwoju biblioteki są ludzie, którzy tam pracują – muszą mieć pomysł i chęć

Problemy ze sprawozdawczością na różnych poziomach

Główną barierą w realizacji programu Narodowego Programu Rozwoju Czytelnictwa (NPRCz), wynikającą ze złożoności procedur, była nadmiernie rozbudowana sprawozdawczość.

Choć problem ten dotyczył całego programu (m.in. poprzez zbyt dużą liczbę ogólnych wskaźników i obowiązek gromadzenia danych, które nie były niezbędne do raportowania, np. dotyczących kół czytelniczych), jego największe nasilenie zaobserwowano w P3. Brak systemu elektronicznego zmuszał nauczycieli-bibliotekarzy do ręcznego wypełniania złożonych formularzy Excel. W małych szkołach sprawozdawczość spadała na jedną osobę bez przygotowania do pracy z finansami publicznymi, największe trudności pojawiały się przy raportach końcowych. **Wysoki poziom formalności zniechęcał część szkół do udziału lub prowadził do rezygnacji.** W Priorytecie 1 (BN) sytuację poprawiał system elektroniczny, jednak problemem były niesynchronizowane terminy raportów z obowiązkami wobec GUS. Operatorzy mieli trudność z łączeniem i standaryzacją danych z różnych źródeł.

Szkoły może na początku (...) było no takie zdziwienie, że to tak jest rozbudowane, a to było też powodem rezygnacji

Złożone procedury i obowiązki sprawozdawcze były właśnie tą główną barierą realizacji program

WYZWANIA ADMINISTRACYJNE

Brak świadomości bibliotek skali wyzwań

Biblioteki zgłaszały się do programu z dobrą wolą, ale nie były świadome skali trudności, i w praktyce wyzwania je przerosły. Wysoki poziom rezygnacji w Priorytecie 2 (inwestycyjnym) programu NPRCz 2.0 pokazuje, że wiele bibliotek nie było przygotowanych na wyzwania związane z realizacją projektów infrastrukturalnych.

Często brakowało im wiedzy technicznej, doświadczenia w pracy z przepisami budowlanymi i rozeznania w lokalnym rynku usług. Choć operatorzy oferowali późniejsze wsparcie (np. rzeczoznawców), brak zaangażowania JST i niedostateczna edukacja na etapie naboru sprawiły, że biblioteki były zostawione wobec złożonych procesów inwestycyjnych. Gminy nie zawsze czuły się współodpowiedzialne za inwestycję, co utrudniało realizację i narażało bibliotekę na wycofanie się z projektu.

” Często powodem rezygnacji było to, że „nie wystarczyło im środków” – wniosek mógł być źle przekalkulowany na etapie składania, a potem koszty rosły

” Skala rezygnacji w priorytecie drugim pokazuje, że biblioteki nie są przygotowane, że często brakuje tej wiedzy, doświadczenia

WYZWANIA ADMINISTRACYJNE

BLISKO – klucz do świadomego rozwoju bibliotek

Projekt „BLISKO” (Kierunek Interwencji 4.1) okazał się jednym z najbardziej udanych i kluczowych elementów NPRCz 2.0. Odpowiadał na szereg wyzwań – od luk kompetencyjnych, przez brak sieciowania, po potrzebę wzmocnienia instytucjonalnego bibliotek.

Jego wpływ wykraczał poza sam program – uczestnictwo w „BLISKO” nie tylko rozwijało umiejętności, ale też budowało poczucie sprawczości i pewności siebie wśród bibliotekarzy. Jak wskazywali respondenci, dzięki projektowi pracownicy bibliotek czuli, że „to, co robią, ma sens”, co przekładało się na większą odwagę w realizacji własnych pomysłów.

Projekt odegrał też istotną rolę w przełamaniu silosowości – budował relacje, wspierał wymianę doświadczeń i wzmacniał lokalne partnerstwa, które są fundamentem trwałości działań.

Każda biblioteka zanim przejdzie do infrastruktury powinna przejść przez BLISKO. Należy najpierw zrozumieć po co działa, dla kogo działa, a dopiero potem planować inwestycje, funkcjonalności i infrastrukturę

Diagnoza ta była „jednym z najtrafniejszych działań”, a wynikające z niej inicjatywy oddolne (czyli przekazanie środków grupom zewnętrznym) były „strzałem w 10tkę”

Promocja: potrzeba spójności i zmiany kierunku

W pierwszych latach promocji brakowało spójnej koncepcji i powiązania z wynikami ewaluacji. Sytuacja poprawiła się po zmianie kierownictwa – wprowadzono hasło „Czytanie ma tylko dobre strony”, co uporządkowało działania i poprawiło ich jakość. Wcześniejsze kampanie bywały estetycznie nietrafione, a niektóre – jak *Wielki Test o książkach* – utrwały stereotypy zamiast promować czytelnictwo.

Promocja lokalna w ramach zakupu nowości (P1) działała dobrze – biblioteki znały to działanie i aktywnie się w nie angażowały. Kampania centralna była estetyczna i profesjonalna, ale docierała głównie do osób już czytających. Konieczne jest większe wykorzystanie wniosków z monitoringu i ewaluacji.

Wydaje mi się, że ta kampania dociera tylko do osób czytających

Pytania [dotyczące programu tv] dotyczyły albo danych statystycznych, których ludzi nie interesują, albo lektur z czasów szkolnych. No nie zachęcimy w ten sposób do czytania

Rekomendacje na przyszłość

TRWAŁOŚĆ I SIECIOWANIE

Trwałość programu (utrzymanie ognia zmian) jest kluczowym wyzwaniem. Może się utrzymać tylko dzięki sieciowaniu i partnerstwom. Należy kontynuować i rozwijać model P4 (Blisko), którego działanie sieciujące jest jego największą wartością. Partnerstwa te dają beneficjentom „większą siłę działania” i stanowią wzajemne wsparcie, zwłaszcza w obliczu braku etatu czy przeciążenia obowiązkami. Rola organu prowadzącego (JST) jest kluczowa dla utrzymania inwestycji i unikania rezygnacji.

NGOsy I ŚRODOWISKA DEFAWORYZOWANE

Należy otworzyć się na trzeci sektor, włączając NGOsy, które prężnie działają na mniejszą skalę. Powinny być to działania długofalowe i skierowane na trafianie do środowisk nieczytających. Zainwestowanie z kolei w obszar związany ze szkoleniami dla nauczycieli może pomóc w dotarciu do dzieci od najmłodszych lat.

Jeśli jest NGO, który ma taką swoją działalność misyjną, to być może ma jakieś granty z Ministerstwa Zdrowia czy z Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej i wtedy wchodzi w to ze swoim instrumentarium, ze środkami dotyczącymi czytelnictwa i osiągamy to samo bez formalnego angażowania tych dwóch resortów.

Rekomendacje na przyszłość

INNOWACYJNA INFRASTRUKTURA

Obok dużych projektów infrastrukturalnych warto wprowadzić wsparcie na drobne remonty, których biblioteki realnie potrzebują. Równocześnie należy rozwijać rozwiązania docierające do osób niewychodzących z domu – np. do klubów seniora czy przedszkoli. To sposób, by budować czytelnictwo bliżej społeczności.

UPROSZCZENIE PROCEDUR

Konieczne jest ograniczenie liczby wskaźników sprawozdawanych i uproszczenie sprawozdawczości dla beneficjentów.

Najgorszy problem jest zdobyć jakby zainteresowanie tych, którzy nie wychodzą z domu, bo o nich nie wiemy

Została podjęta decyzja o ograniczeniu liczby wskaźników sprawozdawanych, a tym samym uproszczeniu sprawozdawczości dla beneficjentów.

dziękuję